

NEKROLÓG – OBITUARY

ERDÉLYI ISTVÁN

(1931. augusztus 28., Nagyvárad – 2020. április 7., Göd)

Tavasszal még a könyvtárban láttam. Egy régi könyvet szeretett volna kikölcsönözni. Manapság ez nem olyan egyszerű. Mondta a könyvtárosnak, hogy ő már több mint ötven éve tagja a könyvtárnak, talán vele kivételt tehetnének a szigorú szabályok alól. Több mint ötven éve... Szerényen fogalmazott. Szakmai pályafutása hatvanöt éve kezdődött.

Erdélyi István az ELTE akkor éppen önálló Történettudományi Karán végzett 1955-ben. 1956-ban publikálta az *Archaeologiai Értesítő*-ben *Az avar kori csontmegmunkálás néhány kérdéséről* (83. évf.: 46–50) című tanulmányát. Két év múlva egyetemi szakdolgozata is megjelent önálló kiadványban (*A jánoshidai avar kori temető*. Régészeti Füzetek Ser. II. 1. Budapest, 1958). Erdélyi István az egyetem elvégzése után a Szovjetunióban folytatta tanulmányait. 1955–59 között a leningrádi (szentpétervári) egyetem régészeti tanszékén töltötte aspirantúráját (a mai rendszerben ez a PhD-képzésnek felel meg). Szakmai vezetője M. I. Artamonov volt. Erdélyi István a Szovjetunióban is igen aktív volt: 1956-ban részt vett a Pamír-hegységbe vezetett expedícióban, 1958-ban 13 sírt tárt fel a baskírföldi Kusulevóban, melyről közleménye jelent meg az *Archaeologiai Értesítő*-ben (*A kusulevói temető*. 86. évf.: 183–187), egy konferencián pedig értesült a Veszelov-tanyai mari temetőben előkerült tarsolylemezről, melyet 1961-ben publikált (*Újabb adatok a tarsolylemez stílusának elterjedéséhez Kelet-Európában*. *Archaeologiai Értesítő* 88. évf.: 95–100). Ugyanezekben az években egy folklorisztikai közleménye is megjelent, jelezvén

Erdélyi István őstörténeti érdeklődésének néprajzi vonulatát (*Mordvin ének a falbaépített leányról*. Néprajzi Közlemények 1958/1–2: 118–123). 1959-ben Leningrádban megvédte kandidátusi disszertációját (*Венгры в Леведии* [Magyarok Levédiában]).

Hazatérve az MTA Régészeti Kutatócsoportjában kapott állást. Ez is maradt a munkahelye, az immár Régészeti Intézetbe fejlődött intézményből vonult nyugdíjba 1991-ben. Intézeti munkatársként tudományos tanácsadói, tudományos titkári, majd osztályvezetői funkciókat töltött be. Tudományos pályája során a

Kárpát-medencei és az eurázsiai sztyeppe történetét kutatta – a régészeti adatok mellett nagy figyelmet fordított a történeti források tanulmányozására is. Az intézetben töltött évekre esnek pilismaróti, pomázi (Holdvilág-árok), fenékpusztai és gergelyiugornyai ásatásai. Tovább folytatta a pályája elején megkezdett környei és jánoshidai kutatásait is.

Leningrádi aspirantúrája idején sokrétű szakmai tapasztalatokat szerzett és kapcsolatot épített ki szovjet és mongol kollégáival. Ez tette számára lehetővé, hogy 1961-ben megkezdje mongóliai ásatásait, melyeket 1990-ig 11 szezonon át folytatott (ezt a tevékenységét a 2000-ben megjelent angol nyelvű munkájában foglalta össze – *Archaeological expeditions in Mongolia*, Budapest, 2000, Mundus Kiadó). Az 1960-as években megjelent művei közül kiemelkedik a nyevolinói temető publikációja (*Das Gräberfeld von Newolino*. *Archaeologia Hungarica* 46. Budapest, 1969, közösen Ojtozi Eszterrel és Vlagyimir Geninggel).

Ezekben az években kisebb publikációi, beszámolóik jelentek meg külföldi ásatásairól – nemcsak régészeti, hanem néprajzi folyóiratokban is. Emellett követte és hazai folyóiratokban ismertette a Szovjetunióban folyó finnugor régészeti kutatómunkát is. 1966-ban publikálta a képekkel gazdagon illusztrált *Avar művészet* című zsebkönyv méretű munkáját, mely több nyelven is megjelent. Erdélyi István még az 1950-es években megismerkedett Lev Gumiljovval, akinek eredeti gondolatai nagy hatást gyakoroltak rá. 1969-ben közös tanulmányt publikáltak az *Archaeologiai Értesítő*ben (*A nomád világ egysége és sokrétűsége*. 96. évf.: 54–61). A tanulmányok mellett a szakfolyóiratokban folyamatosan közölt recenziókat is. Ekkor jelentek meg első ismeretterjesztő írásai. Ezek szélesebb körben ismertté tették a nevét.

Kitartóan kutatva a honfoglaló magyarság keleti kapcsolatait, figyelme a szaltovói kultúra felé fordult. Hosszas szervezőmunkát követően 1975–1982 között a kultúrához tartozó majaki földvár (Majackoje gorogyiscse) szovjet-bolgár-magyar ásatásának egyik vezetőjeként együtt dolgozott Szvetlana Alexandrovna Pletnyovával, a Don-Dnyeper vidék népvándorlás kori régészetének legkiemelkedőbb kutatójával. 1976–83 között pedig a Keszthely-fenékpusztai késő antik erőd területén és környékén folytatott magyar-szovjet közös ásatás vezetője volt V. S. Titov mellett.

Az 1970-es években kisebb közleményei mellett egy Szovjetunióban megjelent könyv egyik szerkesztője és társszerzője volt (*Проблемы археологии и древней истории угров* [Az ugorok őstörténetének és régészetének kérdései]. Moszkva, 1972, Valerij Csernyecovval és Alekszej Szmirnovval). 1977-ben a *Studia Archaeologica* VI. kötetének (*Les anciens Hongrois et les ethnies voisines à l'Est*) szerkesztője és társszerzője volt. Rövid írásában a korai magyarság Kubány folyó vidéki jelenlétével foglalkozott. Azokban az években kezdő egyetemistaként egy régészeti konferencián fültanúja voltam Erdélyi István egy hozzászólásának, amelyben Lenin elvtársat emlegette. Szakmai konferenciákon akkor már nem volt szokásban a „szeretett vezérek” emlegetése, a bátrabbak megmosolyogták az előadót. Ezt az epizódot nem azért említem, hogy utólag pálcát törjek Erdélyi István fölött. Inkább azért, mert jól jellemzi mindenre fogékony, befogadó, teljesíteni és a körülményekhez alkalmazkodni vágyó egyéniségét. Ott volt mindenhol, mindenhez hozzászólt, mindenről volt véleménye. Igyekevése, az elvárások teljesítésének igénye azonban olykor ellenérzéseket keltett kollégáiban.

Az 1970-es–80-as évek Erdélyi István munkásságának fénykorát jelentik. 1977-ben megvédte *Az avarság és Kelet a régészeti források tükrében* című akadémiai doktori értekezését (a mű 1982-ben jelent meg nyomtatásban). Ugyanerről a témáról írt röviden a *Magyar őstörténeti tanulmányok* című kötetben (Budapest, 1977, *Az ősmagyarság régészeti emlékei Kelet-Európában*, 65–77). Ekkoriban jelent meg Sugár Lajossal közösen jegyzett könyve mongóliai ásatásairól (*Ázsiai lovasnomádok*. Budapest, 1982). Ismeretterjesztő írásaiban a magyar őstörténettől és a sztyeppe világtól távolabbra is elkalandozott, de a számára legkedvesebb témakört sem hanyagolta: a Népszerű történelem sorozatban jelent meg *A magyar honfoglalás és előzményei* című monográfiája (Budapest, 1986), a Sorsdöntő történelmi napok sorozatban pedig a langobárdok távozását és az avarok érkezését tárgyaló *Pannonia Húsvét* című könyve (Budapest, 1987). 1981–1983 között a Keldis akadémikusról elnevezett ösztöndíjat elnyerve Moszkvában a Szovjet Tudományos Akadémia Régészeti Intézetében volt vendégkutató, ahol tovább mélyíthette a sztyeppe régészetre vonatkozó ismereteit. Ekkor jelent meg A. K. Ambrozzal együtt szerkesztett szovjet-magyar közös konferenciakötete, amely a Kárpát-medence és a Fekete-tenger vidékének hun kori és a hun kor utáni kapcsolataival foglalkozott az újabb leletanyagok alapján (*Древности эпохи великого переселения народов V–VIII веков. Советско-Венгерский сборник*. Москва 1982).

Erdélyi István ezekben az években kezdte egyetemi oktatói tevékenységét is, amely majd később, nyugdíjba vonulása után teljesedett ki. Elsőként az ELTE Finnugor Tanszékén tartott magyar őstörténeti szakkurzust. Hallgatójaként emlékezetes maradt számomra, hogy hosszasan, több tanórán keresztül foglalkozott a magyar őstörténet mint fogalom definiálásával. E téren ma sem járunk közelebb egy mindenki számára elfogadható meghatározáshoz, ugyanakkor a probléma kerülgetése, hosszas előkészítése is azt a megfigyelést támasztja alá, hogy Erdélyi István inkább problémafelvető kisebb tanulmányaival és régészeti adatközléseivel alkotott maradandót, mintsem a nagyobb ívű összefoglalások terén.

Nyugdíjazását Erdélyi István traumaként élte meg, úgy értékelte, hogy szakmai karrierjét kettőtörték. A tények azonban szerencsére nem ezt mutatják: nyugdíjba vonulása körülbelül egybeesett a rendszerváltással, amely új lehetőségeket nyitott meg előtte. Eleinte a Miskolci Bölcsész Egyesület keretében oktatott magyar őstörténetet, majd részt vett a Károli Gáspár Református

Egyetem megalapításában, 1993–1998 között intézetvezető és a bölcsészettudományi kar dékánhelyettese is volt. 1998-ban társaival megalapította a Magyar Őstörténeti Munkacsoportot, amelyet hivatalosan is bejegyeztek egyesületként. 2002-től 2014-ig az egyesület *Eleink – magyar őstörténet* című folyóiratának főszerkesztői feladatait is ellátta. Mindezek azt mutatják, hogy érdeklődése, tudásvágya semmit sem csökkent, és minden téren tudott igazodni a megváltozott körülményekhez.

Ezekben az években eltávolodott korábbi őstörténeti koncepciójától, például a történeti forrásokban szereplő, a mai Baskír és Tatár Köztársaságok területére lokalizálható Magna Hungariát már nem tekintette a magyarok őshazájának. A Magyar Őstörténeti Munkacsoportban és az általa szerkesztett folyóiratban a rangos szakemberek mellett teret engedett az őstörténet naiv és olykor dilettáns kutatóinak is. Ennek ellenére is alkotott az új nemzedékek által haszonnal forgatható, maradandó műveket. A 2000-es évek első felében megjelentette *Őstörténeti-régészeti fogalomtárát* (Budapest, 2001), készített egy temető-

katalógust (*Hol sírjaik domborultak... A honfoglaló magyarság temetői a Kárpát-medencében*. Göd, 2003) és egy kutatástörténeti összefoglalást (*Őseink nyomában. A magyar őstörténet kutatása a XX. században*. Budapest, 2004). Az évtized második felében publikálta *Scythia Hungarica. A honfoglalás előtti magyarság régészeti emlékei* (Budapest, 2008) című könyvét, amely pontatlanságai és szerkesztésének technikai hibái ellenére is haszonnal forgatható kiadvány. Utolsó nagyobb műve a *Magyar őstörténeti minilexikon* (Budapest, 2012).

Erdélyi István kapcsolata az álomkergető naiv őstörténészekkel magyarázza, hogy halálára ez a társadalmi réteg reagált a legintenzívebben, számos honlapon és sajtótermékben emlékeztek meg róla. Két évvel ezelőtt egy hosszabb riportban azonban egyértelműen állásfoglalt a délibábos őstörténeti elképzelések ellen (Népszava, 2018. június 2., riportter Csiky Levente). Az újság fotója a könyvtárban ábrázolja, kezét büszkén nyugtatja könyvein. Így maradjon meg emlékeinkben.

KLIMA LÁSZLÓ
fafeju.valdemar@gmail.com

